

Stanisław Hońko

OCENA PROCESU KSZTAŁCENIA NA UCZELNIACH – DIAGNOZA I PROPOZYCJE ZMIAN

SURVEYS EVALUATING TEACHERS IN UNIVERSITIES – DIAGNOSIS AND PROPOSED CHANGES

Instytut Rachunkowości, Uniwersytet Szczeciński
ul. Adama Mickiewicza 64, 71-100 Szczecin, e-mail: honko@wneiz.pl

Summary. The purpose of this article is to review the principles of measuring academic teaching achievements. After analyzing the questionnaires used in selected schools surveyed offered student assessment system, whose main objective is to separate evaluation of teachers and courses and assigning weights defined answers.

Słowa kluczowe: jakość kształcenia, ocena procesu dydaktycznego, oceny nauczycieli.

Key words: quality of education, teacher evaluation, the evaluation of the teaching process.

WSTĘP

Do obowiązków pracowników naukowo-dydaktycznych, określonych w prawie o szkolnictwie wyższym, należy:

- kształcenie i wychowywanie studentów, w tym nadzór merytoryczny i metodyczny nad pracami zaliczeniowymi;
- prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych oraz rozwijanie twórczości naukowej;
- uczestnictwo w pracach organizacyjnych uczelni (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o szkolnictwie wyższym, DzU z 2012 r., poz. 572 ze zm., art. 111).

Działalność we wszystkich obszarach jest poddawana ocenie, która odbywa się nie rzadziej niż raz na dwa lata, a w wypadku nauczycieli mianowanych mających tytuł naukowy profesora – nie rzadziej niż raz na cztery lata. Przy ocenie aktywności dydaktycznej należy uwzględnić ocenę studentów po zakończeniu każdego cyklu zajęć (art. 132). Negatywne wyniki okresowej oceny mogą być podstawą rozwiązania za wypowiedzeniem stosunku pracy z mianowanym nauczycielem akademickim (art. 124).

Przytoczone przepisy uświadamiają konsekwencje okresowej oceny nauczycieli akademickich. Ocena aktywności naukowej i organizacyjnej następuje na podstawie obiektywnych kryteriów, najczęściej powiązanych z zewnętrznymi systemami oceny. Przykładem może być liczba punktów za publikacje czy osiągnięte efekty działalności organizacyjnej. Zdecydowanie trudniejsza i bardziej subiektywna jest ocena kształcenia i wychowywania studentów.

Celem artykułu jest przedstawienie zasad oceny procesu kształcenia na uczelniach oraz propozycja doskonalenia funkcjonujących mechanizmów. Proces kształcenia może być rozu-

miany dość szeroko i wówczas obejmuje nauczanie, uczenie się oraz kształtowanie osobowości wychowanków (Okoń 1995). Na potrzeby niniejszego artykułu przyjmuje się, że proces kształcenia oznacza ogół czynności nauczyciela akademickiego związanych z osiągnięciem i weryfikacją założonych efektów kształcenia. W artykule nie odniesiono się do obowiązków nauczyciela w zakresie wychowania studentów, wychodząc z założenia, że to zagadnienie wymaga odrębnego opracowania.

Układ artykułu jest ściśle powiązany z przyjętym celem i składa się z takich elementów, jak:

- diagnoza ankietyzacji jako metody oceny procesu dydaktycznego, w tym analiza ankiet stosowanych na wybranych uczelniach;
- propozycje rozwiązań dotyczących ankietyzacji zajęć, mogące w ocenie autora przyczynić się do zmniejszenia subiektywizmu oceny oraz do ułatwienia analizy otrzymanych wyników.

MATERIAŁ I METODY

Artykuł ma charakter diagnostyczno-prognostyczny. W części diagnostycznej posłużono się metodą analizy źródeł, w szczególności uchwał senatów wybranych uczelni dotyczących regulaminu ankietyzacji zajęć. Dobór próby badawczej był przypadkowy i uzależniony od dostępności ankiety na stronie internetowej uczelni. Ponadto wykorzystano literaturę z zakresu pedagogiki i badań kwestionariuszowych. W części prognostycznej zaproponowano modyfikację układu ankiety, odpowiednie uporządkowanie pytań oraz przypisanie im wag, umożliwiających kompleksową ocenę nauczyciela i procesu kształcenia na uczelni.

ANKIETYZACJA ZAJĘĆ DYDAKTYCZNYCH NA UCZELNI – DIAGNOZA

Podstawowymi metodami oceny procesu kształcenia, nie tylko na uczelniach, są **ankiety i hospitacja zajęć**¹. Chociaż metody te są stosowane na uczelniach od dawna, ich stosowanie wciąż budzi emocje. Nauczyciele akademicy nie podważają sensu oceny sposobu prowadzenia zajęć, ale obawiają się ich subiektywizmu (Gałkowska i Kluska 2000). Spojrzenie na własne zajęcia z perspektywy studentów zaspokaja ciekawość nauczyciela i jednocześnie jest wyrazem partnerskiego traktowania studentów.

W tabeli 1 zestawiono wady i zalety obu metod oceny zajęć dydaktycznych na uczelni.

Tabela 1. Wady i zalety ankietyzacji i hospitacji

Forma oceny	Zalety	Wady
Ankiety	Umożliwiają uzyskanie indywidualnych opinii o procesie dydaktycznym. Ankiety z pytaniami otwartymi umożliwiają uzyskanie informacji prowadzących do doskonalenia warsztatu dydaktycznego, poznania oczekiwań studentów i stopnia ich spełnienia. Pozwalają na konfrontację oczekiwań studentów z postrzeganiem procesu dydaktycznego przez nauczyciela akademickiego.	Oceny mogą dotyczyć cech osobistych nauczyciela, a nie jakości procesu dydaktycznego. Oceny mogą być formułowane pod wpływem emocji związanych zarówno z przebiegiem zajęć, jak z potwierdzeniem kompetencji w ramach danego przedmiotu. Trudność oceny przygotowania merytorycznego nauczyciela z powodu braku kompetencji studentów.

¹ Hospitacja zajęć jest zagadnieniem wymagającym odrębnego opracowania. Tematyki tej dotyczy wiele opracowań, np.: Kordziński (2012).

Tabela 1. Wady i zalety ankietyzacji i hospitacji (cd.)

Forma oceny	Zalety	Wady
Hospitacje	Ocena jest przeprowadzana przez osobę kompetentną i doświadczoną. Mogą mieć charakter ustawicznego doskonalenia warsztatu dydaktycznego, jeżeli są kilkakrotnie przeprowadzana przez tego samego hospitującego.	Ocena jest stresująca dla nauczyciela, szczególnie gdy hospitację przeprowadza przełożony. Hospitacje są przeprowadzane rzadko, zazwyczaj raz na semestr. Ocena jest wysoce subiektywna, dość często następuje porównanie metod dydaktycznych hospitowanego i hospitującego.

Źródło: opracowanie własne.

Ankietyzacja jest jednym z elementów systemów zapewniania jakości na uczelniach. Treść ankiet na niektórych uczelniach jest udostępniona na stronach internetowych, zazwyczaj w ramach opisu zasad zapewniania jakości kształcenia. Przykładowe pytania ankietowe zostały zamieszczone w tabeli 2.

Tabela 2. Przykładowe pytania w ankietach oceniających nauczycieli na wybranych uczelniach

Pytania zamknięte	Pytania otwarte
Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie	
<ul style="list-style-type: none"> – Jak ocenia Pan(i) przygotowanie merytoryczne osoby prowadzącej zajęcia? – Czy sposób, w jaki prowadzone były zajęcia, zachęcał do samodzielnego myślenia? – Czy osoba prowadząca zajęcia wyjaśniała wątpliwości/niejasności, pojawiające się w trakcie zajęć? – Jak ocenia Pan(i) komunikatywność osoby prowadzącej zajęcia? – Jak ocenia Pan(i) atmosferę na zajęciach? – Jak ocenia Pan(i) stosunek osoby prowadzącej zajęcia do studentów? – Czy osoba prowadząca zajęcia wyjaśniła zasady/kryteria oceniania studentów? – Czy osoba prowadząca zajęcia przychodziła na nie regularnie/punktualnie? 	miejsce na inne uwagi
Uniwersytet Medyczny w Katowicach	
<p>Ocena sposobu prowadzenia zajęć:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy przedmiot był prowadzony w sposób interesujący i dynamiczny? – Czy zajęcia były zaplanowane i uporządkowane? – W jakim stopniu prowadzący zajęcia pozwalał na wspólną dyskusję podczas zajęć? <p>Ocena sposobu odnoszenia się do studentów:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy prowadzący odznacza się wysoką kulturą osobistą? – Czy studenci traktowani są sprawiedliwie (według tych samych zasad)? – Czy prowadzący jest otwarty na współpracę ze studentami? <p>Ocena sposobu przekazywania wiedzy:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy prowadzący umiejętnie wiązał teorię z praktyką? – Czy prowadzący wykorzystuje środki dydaktyczne i pomoce naukowe? – Czy wiedza przekazywana jest w sposób jasny i przystępny? <p>Ocena obowiązkowości:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy prowadzący był obecny podczas planowanych zajęć? – Czy zachowane są proporcje między zajęciami i przerwami? – Czy zajęcia odbywają się według planu (zaczynają i kończą o czasie)? 	miejsce na inne uwagi
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach	
<p>Ocena sposobu prowadzenia zajęć:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy prowadzący udostępnił program przedmiotu i prowadził według niego zajęcia? – Czy zajęcia były prowadzone w sposób interesujący? – Czy prowadzący zajęcia odnosił się w sposób życzliwy i taktowny? <p>Ocena komunikatywności:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy treści zajęć były przekazywane jasno i przystępnie? – W jakim stopniu prowadzący zajęcia pozwalał na wspólną dyskusję podczas zajęć? <p>Ocena przygotowania do zajęć:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy prowadzący umiejętnie wiązał teorię z praktyką? – Czy prowadzący zajęcia stosuje środki ułatwiające poznanie treści programowych? <p>Ocena obowiązkowości:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Czy prowadzący był obecny podczas planowanych zajęć? – Czy prowadzący zajęcia był dostępny dla studentów podczas konsultacji? – Czy zajęcia przebiegały prawidłowo pod względem organizacyjnym? 	miejsce na inne uwagi

Tabela 2. Przykładowe pytania w ankietach oceniających nauczycieli na wybranych uczelniach (cd.)

Pytania zamknięte	Pytania otwarte
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu	
<p>Każda z form zajęć (wykład, ćwiczenia, laboratoria, lektoraty) jest oceniana w odrębnym formularzu. Zamieszczone pytania dotyczą ankiet oceniających wykłady.</p> <p>Organizacja i prowadzenie zajęć:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wykładowca na początku semestru w zrozumiały sposób przedstawił program przedmiotu i zasady zaliczenia (program, cele, formę zaliczenia, kryteria oceny, literaturę do przedmiotu). - Wykładowca był przygotowany do wykładów. - Wykładowca przedstawiał omawiane treści w zrozumiały sposób. - Wykładowca przedstawiał omawiane treści w sposób interesujący. - Wykładowca utrzymywał odpowiednie tempo prowadzenia wykładu. - Użyte przez prowadzącego formy prezentacji (tablica tradycyjna, folie transparentne, slajdy itp.) dobrze wspierały przekazywanie treści. - Wykładowca obrazował omawiane treści odpowiednimi przykładami odwołującymi się do praktyki i/lub zjawisk społeczno-gospodarczych. - Literatura rekomendowana do przedmiotu dobrze uzupełniała wykład. - Zajęcia odbywały się regularnie i rozpoczynały bez opóźnień. - Materiały i informacje przekazywane w systemie elektronicznym (np. Moodle) ułatwiały przyswajanie wiedzy. <p>Ocena zaliczenia przedmiotu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zaliczenie przedmiotu zostało przeprowadzone zgodnie z zasadami przedstawionymi na początku semestru. - Forma zaliczenia była dla mnie zrozumiała (pytania egzaminacyjne, pytania testowe, opis pracy zaliczeniowej itp.). - Ocena końcowa była obiektywna i rzetelna. - Wykładowca umożliwił wgląd do pracy zaliczeniowej i uzasadniał ocenę. <p>Ocena zachowania wykładowcy:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wykładowca odnosił się do studentów w sposób kulturalny i życzliwy. - Wykładowca był zaangażowany w realizację zajęć. - Wykładowca stworzył atmosferę sprzyjającą uczeniu się (sposób zwracania się do studentów, panowanie nad uczestnikami wykładu, reagowanie w sytuacji, gdy ktoś przeszkadzał itp.). - Wykładowca wykazywał zainteresowanie procesem uczenia się (pytał o zrozumienie, zachęcał do zadawania pytań, odpowiadał na pytania itp.). - Wykładowca był obecny w czasie wyznaczonych terminów dyżurów. <p>Ocena wyników nauczania:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zajęcia wzbogaciły moją wiedzę odnośnie do omawianego tematu. - Ogólna ocena wykładowcy. 	brak
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie	
<p>Informacje podstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nauczyciel przedmiotu przedstawił jego program (sylabus) na pierwszych zajęciach. - Zasady zaliczania przedmiotu podane w sylabusie były respektowane. - Czas przeznaczony na zajęcia był efektywnie wykorzystywany. - Nauczyciel był dostępny podczas konsultacji. - Treści zajęć były zgodne z programem przedmiotu. - Wkład pracy koniecznej do zaliczenia przedmiotu był zgodny z liczbą punktów ECTS przypisaną do przedmiotu (1 ECTS = 25–30 godzin). <p>Formy i metody nauczania:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Treści przedmiotu były przedstawione w jasny i zrozumiały sposób. - Sposób realizacji zajęć motywował mnie do pogłębiania i systematyzowania własnej wiedzy, umiejętności i kompetencji. - Mój wkład pracy został obiektywnie oceniony przy zaliczeniu przedmiotu. <p>Relacja nauczyciel–student:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nauczyciel przedmiotu odnosił się do mnie z szacunkiem. - Mogłam/mogłem liczyć na merytoryczne wsparcie prowadzącej/prowadzącego zajęcia. <p>Stosunek nauczyciela do zajęć:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nauczyciel realizował zajęcia zgodnie z rozkładem zajęć. - Nauczyciel przedmiotu informował o swojej nieobecności oraz o innym terminie realizacji zajęć lub zastępstwie. - Nauczyciel prowadził zajęcia z pasją i zaangażowaniem. 	miejsce na inne uwagi
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	
<ul style="list-style-type: none"> - Zgodność realizacji programu zajęć z ich opisem w sylabusie. - Sposób prezentacji materiału – przekazywanie wiedzy w sposób zrozumiały. - Klarowność warunków uzyskania zaliczenia. - Obiektywizm w ocenie pracy studenta. - Umiejętność zainteresowania przedmiotem. 	brak

Tabela 2. Przykładowe pytania w ankietach oceniających nauczycieli na wybranych uczelniach (cd.)

Pytania zamknięte	Pytania otwarte
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	
<ul style="list-style-type: none"> – Pobudzanie do samodzielnego myślenia. – Zachęcanie do samodzielnego uczenia się. – Regularność i punktualność prowadzenia zajęć. – Życzliwość i takt prowadzącego wobec studentów. – Dostępność dodatkowych konsultacji. 	brak
Uniwersytet Szczeciński	
<ul style="list-style-type: none"> – Zajęcia rozpoczynały się i kończyły punktualnie. – Prowadzący przedstawił program przedmiotu – sylabus (efekty i treści kształcenia, literaturę, wymogi zaliczenia). – Prowadzący realizował treści programowe zawarte w sylabusie. – Zalecane materiały dydaktyczne (książki, skrypty itp.) były dostępne. – Zajęcia mobilizowały mnie do samodzielnej pracy i twórczego myślenia. – Zajęcia były prowadzone w sposób umożliwiający zrozumienie materiału. – Mogłem/am bez przeszkód konsultować się z prowadzącym w czasie jego dyżurów bądź w innych formach kontaktu. – Prowadzący odnosił się do studentów z szacunkiem. – Zajęcia poszerzyły moją wiedzę i umiejętności. 	brak

Źródło: informacje na temat jakości kształcenia zamieszczone na stronach internetowych wymienionych uczelni.

Odpowiedzi na pytania zamieszczone w tabeli 2 były zazwyczaj wyrażane liczbowo, w skali 1–5. Niektóre ankiety zawierały dodatkowe wyjaśnienia, umożliwiające interpretację skali ocen. Przykład takich wyjaśnień zawiera tabela 3.

Tabela 3. Interpretacja ocen w ankiecie dydaktycznej

Pytania	Odpowiedzi wraz z wyjaśnieniem
Traktowanie studentów przez prowadzącego	1 – aroganckie, lekceważące; 5 – życzliwe, z szacunkiem
Obowiązkowość prowadzącego	1 – nieodbywanie zajęć, niepunktualność, niedotrzymywanie terminów; 5 – systematyczne odbywanie zajęć, punktualność, dotrzymywanie terminów
Kontakt z prowadzącym oraz gotowość prowadzącego do udzielenia dodatkowych wyjaśnień	1 – niemożliwy, prowadzący nie ma czasu lub ochoty tłumaczyć; 3 – wyłącznie w godzinach konsultacji; 5 – łatwy, prowadzący zawsze chętnie udziela wyjaśnień
Określenie wymagań wobec studentów (zakres materiału, forma zaliczenia itp.)	1 – nie były jasno określone lub ulegały ciągłym zmianom, podane zbyt późno; 5 – jasno znane od początku semestru
Sprawiedliwość oceny studentów przez prowadzącego	1 – niesprawiedliwa, nie wiadomo, jakimi kryteriami kierował się prowadzący, wpisując oceny; 5 – sprawiedliwa, w pełni odzwierciedlająca posiadaną wiedzę
Przydatność zalecanych materiałów (podręczniki, skrypty, materiały internetowe)	1 – niedostępne, nie na temat, nie tłumaczyły dobrze poruszanych zagadnień; 5 – łatwo dostępne, bardzo mi pomogły
Przygotowanie prowadzącego do zajęć	1 – słabe, nieporadny; 5 – dobre, sprawia wrażenie eksperta
Sposób prowadzenia zajęć	1 – rutynowy, obojętny; 5 – aktywny, motywujący
Powiązanie przekazywanych treści	1 – chaotyczne, nie wiadomo, o co chodzi; 5 – logiczne, tworzące spójną całość, podkreślające najważniejsze kwestie
Pedagogiczne predyspozycje prowadzącego do prowadzenia tych zajęć	1 – lepiej byłoby, aby prowadził je ktoś inny, brak odpowiednich zdolności; 5 – odpowiednia osoba na tych zajęciach
Ocena możliwości opanowania materiału	1 – ogromna ilość niemożliwa do nauczenia; 5 – właściwa ilość, można nauczyć się tego bez problemu przy systematycznej pracy
Wymagania stawiane studentom były	1 – bardzo niskie lub zbyt wysokie, nierealne; 3 – umiarkowane; 5 – bardzo duże, ale realne

Źródło: strona internetowa Wydziału Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej, <http://www.fizyka.umk.pl/wfaiis/?q=node/16295>, dostęp. 20.10.2013.

Część ankiet została podzielona na bloki tematyczne, które niewątpliwie ułatwiają ich wypełnienie. Przykładową strukturę ankiety ilustruje rys. 1.

Przygotowanie do zajęć	Sposób osiągania efektów kształcenia	Kultura osobista	Obowiązkowość
Czy prowadzący ma odpowiednie kompetencje?	Czy prowadzący umiejętnie przekazuje treść?	Czy prowadzący właściwie odnosi się do studentów?	Czy prowadzący rzetelnie wywiązuje się z obowiązków dydaktycznych?

Rys. 1. Bloki tematyczne ankiet wraz z pytaniami pomocniczymi

Źródło: opracowanie własne.

Analizując zawartość tabeli 2, można zauważyć, że znacząco różni się liczba pytań w poszczególnych ankietach (8–21 pytań zamkniętych). Przyjmując, że plan studiów przewidyje przeciętnie 10 przedmiotów w semestrze, obejmujących wykłady i ćwiczenia, student odpowiada na 160–420 pytań. Prowadzi to do wniosku, że zbyt rozbudowane ankiety mogą zniechęcać do ich rzetelnego wypełnienia.

W większości ankiet powtarzają się pytania dotyczące:

- punktualnego rozpoczęcia i zakończenia zajęć;
- przygotowania merytorycznego osoby prowadzącej zajęcia, w tym umiejętności powiązania teorii z praktyką;
- komunikatywności;
- zgodności treści przedmiotu z sylabusem;
- stosunku prowadzącego do studentów.

Stosunkowo niewiele pytań odnosi się do weryfikacji efektów kształcenia. Jedynie na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu wyodrębniono blok pytań związanych z tym zagadnieniem. Studenci mogą w nim ocenić nie tylko zgodność zaliczenia z zasadami określonymi w sylabusie, ale również odnoszą się do sprawiedliwości oceny oraz możliwości zapoznania się z ocenianą pracą.

Część pytań zamieszczonych w ankietach budzi wątpliwości ze względu na brak precyzji lub dotyczy kwestii w dużym stopniu niezależnych od nauczyciela. Przykładem mogą być pytania: „Czy prowadzący wykorzystuje środki dydaktyczne i pomoce naukowe?” lub „Czy wkład pracy koniecznej do zaliczenia był zgodny z liczbą punktów ECTS przypisaną do przedmiotu?”. Niektóre ankiety zawierały pytania z błędem multiplikacji. Przykładem takiego pytania jest zdanie: „Czy przedmiot był prowadzony w sposób interesujący i dynamiczny?”. Sposób przedstawienia treści może być interesujący, mimo że prowadzący jest flegmatykiem. Pytanie to dotyczy raczej usposobienia i cech charakteru prowadzącego niż sposobu przekazywania wiedzy. Należy również zauważyć, że w niektórych przypadkach na pytania dychotomiczne, czyli rozpoczynające się od „czy”, oczekuje się odpowiedzi w kilkustopniowej skali.

Podsumowując tę część artykułu, należy zwrócić uwagę, że w ankietach stosuje się przede wszystkim pytania zamknięte. Co prawda przewidziano jedno miejsce na dodatkowe informacje o charakterze ogólnym, jednak bez możliwości uzasadnienia ocen dotyczących poszczególnych pytań. Uwzględnia się również frekwencję studentów oraz liczebność grup poddanych badaniu. Niespełnienie minimalnych wymagań w tym zakresie prowadzi do pominięcia ankiety na etapie jej analizy.

Wspólną cechą przedstawionych ankiet jest łączna ocena osoby nauczyciela i prowadzonego przez niego przedmiotu. W ankietach nie bierze się pod uwagę ocen, które z danego przedmiotu otrzymali studenci, co wiąże się z anonimowością respondentów. Ani w ankietach, ani w dokumentach zawierających ich syntetyczne wyniki nie wskazuje się, że średnia ocena jest ustalana z zastosowaniem wag. Można zatem przypuszczać, że wszystkie pytania jednako wpływają na ostateczną ocenę nauczyciela akademickiego.

Z przedstawionym systemem ankietyzacji wiąże się szereg pytań, a mianowicie:

- Czy ocenie podlega nauczyciel, przedmiot czy proces kształcenia?
- Czy bardziej wymagający nauczyciele są gorzej oceniani przez studentów?
- Czy wszystkie pytania w ankiecie powinny jednakowo wpływać na ocenę?
- Czy właściwym miernikiem jest średnia arytmetyczna ocen studentów czy inne miary statystyczne?
- Czy na ocenę nauczyciela wpływa specyfika prowadzonego przedmiotu?
- Czy moment wypełniania ankiet wpływa na wiarygodność wyników ankiet?
- Czy wyniki ankiet powinny być jawne?

Odpowiedzi na te pytania są zawarte w kolejnej części artykułu.

PROPOZYCJE MODYFIKACJI ANKIETYZACJI PROCESU DYDAKTYCZNEGO NA UCZELNIACH

Przegląd pytań, dotyczących procesu dydaktycznego, pozwala zaproponować rozwiązania umożliwiające zwiększenie wiarygodności i użyteczności informacji zwrotnych zebranych w ankietach studenckich. Propozycje zostały podzielone na dwie części. Pierwsza odnosi się do konstrukcji ankiety, a w drugiej skoncentrowano się na zasadach analizy i prezentacji uzyskanych wyników.

Propozycje odnoszące się do **konstrukcji ankiet** nie mają rewolucyjnego charakteru. Ich celem jest zwiększenie neutralności ocen. Metodą umożliwiającą osiągnięcie tego celu jest wyraźne oddzielenie oceny nauczyciela akademickiego od oceny prowadzonego przedmiotu. Ankieta powinna rozpoczynać się od pytań dotyczących przedmiotu, ponieważ odpowiedzi z tej części umożliwiają niezależną ocenę nauczyciela.

W badaniach ankietowych stosuje się głównie pytania: zamknięte (alternatywne, dysjunktywne i koniunktywne), otwarte, półotwarte i filtrujące (Łobodzki 2009). Zastosowanie pytań zamkniętych lub półotwartych umożliwia sprawną analizę odpowiedzi. Zasadniczym mankamentem pytań zamkniętych jest brak możliwości uzasadnienia odpowiedzi przez studentów. W związku z tym przy opracowywaniu pytań założono, że w wypadku wszystkich pytań zamkniętych studenci będą mieli możliwość zamieszczania dodatkowych uwag. Przy konstrukcji ankiety przyjęto, że przyjmie ona postać formularza udostępnianego na stronie internetowej. Dostępne edytory ankiet umożliwiają odrębną analizę odpowiedzi na pytania zamknięte i pytania części opisowej².

W związku z założoną przez autora korelacją między oceną przedmiotu i oceną nauczyciela akademickiego celowe jest wydzielenie pytań umożliwiających niezależną ocenę obu elementów. Zestaw proponowanych pytań dotyczących przedmiotu zawiera tabela 4.

² Przykładem takich narzędzi mogą być formularze Google Documents, umożliwiające nieodpłatne tworzenie ankiet i ich zamieszczanie na stronach internetowych oraz analizę wyników.

Tabela 4. Pytania dotyczące oceny przedmiotu

Pytania zamknięte (skala 0–10)	Pytania otwarte
Obecność na zajęciach.	uwagi
Proszę ocenić pracochłonność przedmiotu (czas poświęcony na osiągnięcie efektów kształcenia).	uwagi
Proszę wskazać, w jakim stopniu przedmiot wymagał wstępnych kwalifikacji (tj. wiedzy, umiejętności i kompetencji wyniesionych z wcześniejszych przedmiotów).	uwagi
Ogólna ocena przedmiotu (ocena poziomu satysfakcji z uzyskanych efektów kształcenia).	propozycje modyfikacji treści przedmiotu

Źródło: opracowanie własne.

Pytania odnoszące się do nauczycieli akademickich zostały podzielone na bloki, dotyczące: przygotowania do zajęć, zaangażowania i komunikatywności, zasad weryfikacji efektów kształcenia, obowiązkowości i kultury osobistej (tabela 5).

Tabela 5. Pytania dotyczące nauczycieli akademickich

Pytania zamknięte	Wagi	Pytania otwarte
Ocena przygotowania do zajęć		
Proszę ocenić merytoryczne przygotowanie nauczyciela do zajęć (aktualność wiedzy, dobór przykładów).	0,12	pytanie obowiązkowe – uzasadnienie przyznanej oceny
Proszę ocenić przygotowanie organizacyjne do zajęć (uporządkowanie toku zajęć, dobór materiałów, dobór metod nauczania).	0,08	pytanie nieobowiązkowe – uzasadnienie przyznanej oceny
Ocena zaangażowania i komunikatywności podczas zajęć		
Proszę ocenić zaangażowanie prowadzącego w proces nauczania.	0,08	uwagi
Proszę ocenić zdolność jasnego i zrozumiałego przekazywania treści.	0,12	uwagi
Proszę ocenić interakcję prowadzącego z uczestnikami zajęć (dostosowanie tempa i sposobu przekazu do audytorium, otwartość na pytania studentów).	0,09	uwagi
Zasady weryfikacji efektów kształcenia		
Proszę ocenić stopień zgodności zasad weryfikacji efektów kształcenia z sylabussem oraz ocenić przejrzystość i sprawiedliwość zasad ewaluacji.	0,12	uwagi (np. brak wglądu do prac ewaluacyjnych)
Obowiązkowość nauczyciela akademickiego		
Proszę ocenić wykorzystanie czasu zajęć (punktualność, proporcje zajęć i przerw, informowanie o zmianach terminów zajęć).	0,09	uwagi
Proszę ocenić kontakt z prowadzącym w ramach konsultacji i poza nimi (pytanie nieobowiązkowe – dotyczy tylko tych osób, które korzystały z konsultacji).	0,1	uwagi
Ocena kultury osobistej nauczyciela		
Proszę ocenić kulturę osobistą nauczyciela akademickiego.	0,1	
Ogólna ocena nauczyciela		
Liczbowa	0,1	opisowa (np. opis słabych i mocnych stron)

Źródło: opracowanie własne.

Każdemu z pytań przyporządkowano wagę, określającą wpływ danego pytania na ostateczną ocenę nauczyciela. Wynika to z przekonania autora, że na tę ocenę w większym stopniu powinny wpływać niektóre odpowiedzi, np. dotyczące poziomu wiedzy merytorycznej i umiejętności jej przekazywania. W proponowanej ankiecie, składającej się z 10 pytań, przyjęto, że suma wag jest równa 1, co z założenia ma ułatwić interpretację wyników. Poziom wag ma charakter intuicyjny i z pewnością powinien być szerzej dyskutowany. Argumentem w tej dyskusji może być porównanie ocen z uwzględnieniem i bez uwzględniania wag. W opinii autora respondenci nie powinni mieć informacji o wagach przypisanych poszczególnym pytaniom.

W tabeli nie określono skali ocen, wychodząc z założenia, że będzie ona wynikać z ograniczeń zastosowanych narzędzi informatycznych. Warto rozważyć zastosowanie skal liczbowych, np. skali akademickiej (2–5) lub skali 0–10. Argumentem przemawiającym za skalą liczbową

jest możliwość jej automatycznego zastosowania we wszystkich pytaniach, bez konieczności indywidualizacji odpowiedzi, co niewątpliwie skraca czas wypełniania formularzy i ułatwia analizę wyników. Należy jednocześnie zwrócić uwagę na prawidłowości dotyczące oceniania³.

Celowo pominięto pytania dotyczące przedstawienia przez nauczycieli treści sylabusów ze względu na jawny charakter tych dokumentów. Obowiązkiem nauczycieli akademickich jest uaktualnianie treści sylabusów i ich konsekwentne stosowanie w procesie nauczania (Hońko 2002).

Nie bez znaczenia jest również moment wypełniania ankiety. Ocena przedmiotu i nauczyciela akademickiego może nastąpić dopiero po weryfikacji efektów kształcenia. W opinii autora studenci powinni wypełnić ankietę nie później niż miesiąc od zakończenia sesji poprawkowej.

ZASADY ANALIZY ANKIET STUDENCKICH I PREZENTACJI WYNIKÓW OCENY

Jak wspomniano, autor stoi na stanowisku, że istnieje korelacja między złożonością zagadnień omawianych w ramach przedmiotu a oceną nauczyciela akademickiego. Można przypuszczać, że niechęć studentów do przedmiotu wpływa na oceny wystawiane nauczycielom. Uzyskanie korzystnych ocen przez nauczycieli może być łatwiejsze w wypadku przedmiotów:

- wymagających mniejszego zaangażowania studentów;
- niewymagających posiadania wstępnych kwalifikacji.

Chociaż ocena poziomu trudności osiągnięcia efektów kształcenia jest subiektywna, w opinii autora powinna być uwzględniana przy analizie wyników ankiet. W tabeli 6 wyróżniono dziewięć wariantów odpowiedzi, którym można przypisać odpowiednie rangi uwzględniane przy analizie wyników ankiet. Opisane zależności wraz z proponowanymi wagami odpowiedzi zostały przedstawione w formie graficznej (tabela 6).

Tabela 6. Macierz ocen pracochłonności przedmiotu

		Pracochłonność niezbędna do osiągnięcia efektów kształcenia		
		Mała	Średnia	Duża
Wpływ posiadania kwalifikacji wstępnych na osiągnięcie efektów kształcenia	Mały	0,5	0,75	1
	Średni	0,75	1	1,25
	Duży	1	1,25	1,5

Źródło: opracowanie własne.

Ostateczna ocena nauczyciela akademickiego może nastąpić z wykorzystaniem formularza przedstawionego w tabeli 7.

Tabela 7. Przykładowy formularz oceny nauczyciela akademickiego

Odpowiedzi studentów	Średnia arytmetyczna ocen z pytań dotyczących nauczyciela akademickiego	Średnia ważona ocen z pytań dotyczących nauczyciela akademickiego	Waga wynikająca z pracochłonności przedmiotu	Średnia ważona ocen (kol. 3 x 4)	Odpowiedzi na pytania otwarte
1	2	3	4	5	6

Źródło: opracowanie własne.

³ Z badań wynika np., że mężczyźni są łagodniejsi w ocenach od kobiet oraz że istnieje tendencja do przeceniania przedstawicieli własnej płci (J.P. Guilford. 1954. Psychometric Methods. New York, Grow-Hill, s. 294–296).

Zaproponowany formularz pozwala na prezentację indywidualnych odpowiedzi studentów. Na ich podstawie można przeprowadzić analizę ocen dla reprezentatywnej próby studentów⁴. W analizie można wykorzystywać zarówno średnią arytmetyczną, jak i dominantę albo obie te miary jednocześnie.

Wydzielenie oceny nauczyciela i oceny pracochłonności przedmiotu jest przydatne na etapie ustalenia ostatecznej oceny, ponieważ umożliwia zbadanie korelacji między tymi ocenami. Dodatkową zmienną, która powinna być brana pod uwagę, może być średnia ocen wystawionych z danego przedmiotu. Informacje zgromadzone dzięki zaproponowanym ankietom mogą być podstawą wielokryterialnej oceny nauczycieli akademickich i wskazują obszary wymagające poprawy.

Studenci powinni mieć możliwość zapoznania się z wynikami ankiet. Działy jakości kształcenia poszczególnych uczelni opracowują raporty, w których są prezentowane średnie ocen uzyskane przez pracowników danej uczelni czy danego wydziału. Należy podkreślić, że są to informacje o charakterze syntetycznym. W ocenie autora kolejnym źródłem informacji o jakości kształcenia byłyby komentarze, które studenci mogą przesyłać organom upubliczniającym wyniki ankiet. Zamieszczenie w internecie indywidualnych ocen pracowników uczelni jest dopuszczalne tylko po uzyskaniu ich zgody.

PODSUMOWANIE

Przegląd pytań zawartych w ankietach prowadzi do wniosku, że na większości uczelni ocena nauczycieli następuje na podstawie danych ilościowych. Dane jakościowe mają charakter uzupełniający i nie są brane pod uwagę przy ustalaniu ostatecznej oceny nauczyciela. Jak wspomniano, oceny zbiorcze (np. pracowników danego wydziału) są prezentowane na stronach internetowych większości uczelni. Biorąc pod uwagę fakt, że oceny wystawiane przez studentów są głównym miernikiem pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich, należy dążyć do doskonalenia systemu ankietyzacji. Autor ma świadomość, że proponowane rozwiązania nie są doskonałe, ale mogą być pierwszym krokiem do opracowania kompleksowego systemu pomiaru osiągnięć dydaktycznych nauczycieli akademickich.

PIŚMIENNICTWO

- Gałkowska A., Kluska R.** 2000. Wpływ ankiet studenckich na ocenę osiągnięć dydaktycznych pracowników WSiZ w Rzeszowie. Forum Akademickie 3, www.forumakad.pl/archiwum/2000/03/index.html, dostęp: 14.09.2014.
- Hońko S.** 2002. Rola problemowych metod nauczania rachunkowości w procesie kształcenia ekonomisty – wykorzystanie doświadczeń szkolnictwa amerykańskiego. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa. Zesz. Teoret. Rachun. 11(67), 182–189.
- Kordziński J.** 2012. Hospitacja może być przydatna. Warszawa, WSiP, ISBN 8302090921.
- Łobodzki M.** 2009. Wprowadzenie do metodologii badań metodologicznych. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 243.
- Okoń W.** 1995. Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. Warszawa, Wydaw. „Żak”, 129.
- Strona internetowa Wydziału Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej**, <http://www.fizyka.umk.pl/wfaiis/?q=node/16295>, dostęp: 20.10.2013.
- Ustawa z 27 lipca 2005 r. o szkolnictwie wyższym.** DzU, z 2012, poz. 572 ze zm., art. 111.

⁴ Oceny osób, które zadeklarowały niższą frekwencję niż 50%, nie powinny być uwzględniane w ostatecznej analizie. Ich opinie zawarte w odpowiedziach na pytania otwarte mogą dostarczyć informacji przyczyniających się do doskonalenia procesu nauczania.